

УДК 159.9:364.272

М.О. МІЛУШИНА,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

О.О. ЛУЦЕНКО,

*студентка спеціальності «Психологія»
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ В ПОВЕДІНЦІ МАТЕРІВ НАРКОЗАЛЕЖНИХ

У статті аналізується проблема вивчення психологічних особливостей співзалежності в поведінці батьків наркозалежних як прояву соціальної дезадаптації; виділено засоби психологічної діагностики та вивчення співзалежності батьків наркозалежних.

Ключові слова: залежність, співзалежність, адикція, дисфункціональна сім'я.

Постановка проблеми. Існують взаємовідносини між людьми, за яких одна людина негативно впливає на особистісні якості іншої, позбавляє її самостійності та відповідальності за власне життя. Такий союз викликає міжособистісні та внутрішньоособистісні конфлікти, є деструктивним засобом спілкування і називається співзалежністю. Важливість цієї проблеми обумовлена декількома моментами: з одного боку, співзалежні відносини заважають повноцінному життю людини, позбавляючи її індивідуальності, психологічні кордони членів групи не поважаються і регулярно грубо порушуються, кожна окрема особистість не в змозі ідентифікувати себе, відчувати задоволення і радість в любові, інтимних стосунках, самореалізовуватися і самовиражатися, з іншого – схильність до співзалежних відносин є фактором ризику в розвитку більш важких форм залежності.

Зокрема, деформації мікросоціального середовища при наркоманії виявляються в синдромі співзалежності. Незважаючи на високу практичну значущість психологічних досліджень про роль сім'ї у виникненні і динаміці наркоманії, зберігається гострий дефіцит практичних досліджень феномену співзалежності в сім'ї наркозалежного, особливо в поведінці батьків. Така необхідність визнається практично всіма дослідниками, оскільки саме ці взаємини можуть стати потужним позитивним чи негативним фактором для реабілітації наркозалежного і регулювати її процес. Однак для вітчизняної психології ця проблема є відносно новою, і при її вивченні зазвичай спираються на західні традиції дослідження співзалежності [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «співзалежність» частіше використовується в різноманітних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях впливу наркотизації одного з членів сім'ї на внутрішньосімейну взаємодію. Переважна більшість різних визначень «співзалежності» або споріднених їй понять має описовий характер. У рамках гуманістичної психотерапії термін «співзалежність» трактується як несамостійність, прив'язаність до чогось, що дає можливість відчувати себе задоволеним, не докладаючи для цього зусиль [1]. Як робоче визначення співзалежності у вітчизняних публікаціях частіше використовується дефініція, запропонована В.Д. Москаленко: «Співзалежна особистість – це та, хто

повністю поглинена тим, щоб керувати поведінкою іншої людини, і абсолютно не дбає про задоволення своїх власних життєво важливих потреб» [3, С. 13].

В.Д. Москаленко вказує на ознаки, що об'єднують співзалежність і хімічну залежність:

– і те, і інше є первинним захворюванням;

– і те, і інше призводить до поступової, психічної, емоційної, фізичної та духовної деградації;

– в обох ситуаціях невтручання може призвести до передчасної смерті;

– і в тому, і в іншому випадку одужання потребує системного зсуву як у фізичному, так і в психологічному стані людини.

Нині в психологічній науці відзначається збільшення досліджень, які розглядають феномен співзалежності (В. Бітенський, М. Бітті, В. Москаленко, Б. Уайнхолд). У ряді праць особлива увага приділяється взаємозв'язку біологічних, психологічних та соціокультурних факторів співзалежності, які беруть участь у генезі психічних порушень. У результаті феномен співзалежності має комплексний, міждисциплінарний характер.

Великий внесок у розуміння природи адиктивної поведінки особистості, її обумовленості характером взаємодії батьків і дітей зробили А. Адлер, В. Одайник, Е. Семюелс, К. Хорні та ін.

Як зазначають В.Д. Менделевич та І.А. Новиков, механізми формування залежної поведінки дотепер залишаються нез'ясованими. Так, автори, які традиційно вивчають наркотичні залежності й парафілії, основний наголос роблять на наявність деяких нейрохімічних і нейрофізіологічних механізмів (Ц.П. Короленко, А.А. Ткаченко, А.С. Андреев, А.І. Ковалев, О.А. Бухановский); інші автори, орієнтовані на психологічні моделі адикції, виявляють особистісні механізми формування залежності (О.Ф. Бондаренко, А.Є. Левенець, А.В. Коцар, Н.П. Бурмака). Крім того, деякі автори (О.С. Кочарян) розглядають міжособистісну співзалежність як первісну залежність, яка пізніше може трансформуватися в іншу, наприклад, субстантну. Разом із цим співзалежність існує як окрема форма, до розуміння якої в різних концептуалізаціях звертаються багато авторів (О.М. Лактіонов, Л.Ф. Бурлачук, Т.В. Говорун).

Є. Назаров розрізняє групи сімей, для яких характерне формування феномену співзалежності. Батьківсько-дитячі взаємини будуються або за типом гіпопротекції, або за типом емоційного ігнорування. У першому випадку дитина покинута напризволяще, батьки не цікавляться нею і не контролюють. В основі другого типу лежить усвідомлюване, а частіше неусвідомлюване ототожнення дитини з якими-небудь негативними моментами в житті батьків. Дитина відчуває себе перешкодою в житті батьків, що встановлює велику дистанцію у відносинах [4].

Мета статті полягає у виявленні психологічних особливостей прояву співзалежності в поведінці батьків наркозалежних.

Виклад основного матеріалу. Усього в емпіричному дослідженні взяли участь 40 жінок, з них 20 мають наркозалежних дітей та у 20 опитаних – діти без наркозалежності («здорові»). Для досягнення поставленої мети було використано такі методики: «Перевірка особистих якостей на співзалежність» Б. Уайнхолда, Д. Уайнхолда; методика визначення співзалежності Д. Фішера, адаптована В.Д. Москаленко; опитувальник Міні-мульт (скорочений варіант мінесотського багатовимірної особистісного опитувальника MMPI), опитувальник рівня суб'єктивного контролю (Є.Ф. Бажин, Є.О. Голинкіна, А.М. Еткінд) та методика дослідження самооцінки Дембо–Рубінштейн.

За методикою Б. Уайнхолда, Д. Уайнхолда було виявлено відмінності між рівнем співзалежності двох груп досліджуваних жінок. Так, 40% матерів наркозалежних мають високий рівень співзалежності, 20 – дуже високий ступінь співзалежності та 35% – середній. Тоді як у матерів «здорових» дітей відсутній дуже високий ступінь співзалежності (0%) і, на відміну від першої групи, переважає низький рівень (5 та 35% відповідно) (табл. 1).

Підтвердити схильність до співзалежності дозволив опитувальник Д. Фішера, адаптований В.Д. Москаленко. Аналіз результатів показав, що у жінок, які мають дітей з алкогольною чи наркотичною залежністю, співзалежність розвинена у 14 (75%) досліджуваних, що виражається в підвищеній тривожності за поведінку члена сім'ї в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, контролем над його діями. Відсутня співзалежність – у 6 (25%) досліджених жінок, які мають наркозалежних дітей.

Таблиця 1

Ступені співзалежності у матерів наркозалежних дітей та матерів «здорових» дітей

№ з/п	Ступінь співзалежності	Матері наркозалежних дітей		Матері «здорових» дітей	
		п	%	п	%
1	Низький ступінь співзалежних моделей поведінки	1	5	7	35
2	Середній ступінь співзалежних моделей поведінки	7	35	7	35
3	Високий ступінь співзалежних моделей поведінки	8	40	6	30
4	Дуже високий ступінь співзалежних моделей поведінки	4	20	0	0

Натомість у жінок із здоровими дітьми відсутня співзалежність (або ще не сформува-лася).

Виходячи з отриманих даних, надалі будемо умовно називати групу матерів з нар-козалежними дітьми – співзалежні (Сп), а матерів із «здоровими» дітьми – не співзалеж-ні (Нс).

Дослідження особистісних властивостей жінок за допомогою опитувальника Міні-мулт зафіксувало середні результати в обох групах досліджуваних. За виключенням висо-ких показників у групі співзалежних за шкалами депресії (37%), психастенії (15,8%), шизоїд-ності (10,2%), паранояльності (4,8%) (табл. 2). Опитуваним притаманна схильність формува-ти надцінні ідеї, агресивність та злопам'ятність, конфлікти з оточуючими.

Таблиця 2

**Особистісні особливості співзалежних та не співзалежних матерів
(за опитувальником Міні-мулт), %**

Шкала	Співзалежні			Не співзалежні		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Депресія	5,2	57,8	37	4,8	71,4	23,8
Істерія	21	73,7	5,3	4,8	90,4	4,8
Психопатія	10	75	15	9,6	76,1	14,3
Паранояльність	0	95,2	4,8	14,3	85,7	0
Психастенія	0	84,2	15,8	5,2	89,5	5,3
Шизоїдність	10,9	78,9	10,2	4,8	90,4	4,8
Гіпотонія	0	100	0	4,8	90	5,2
Іпохондрія	23,9	66,6	9,5	14,3	71,4	14,3

За методикою «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера в адаптації Є.Ф. Бажина, С.О. Голинкіної нами було використано 2 шкали: загальної інтернальності та інтернальності в сімейних відносинах. Виявлено, що у більшості співзалежних матерів (76,2%) низький рі-вень загальної інтернальності (екстернальність). Для них характерна захисна поведінка, яка спрямована назовні, у випадках успіху відбувається демонстрація своїх здібностей і можли-востей. Досліджувані переконані, що їх невдача є результатом неуспіху, випадковості, не-гативного впливу інших людей. Схвалення і підтримка їм дуже необхідні. Однак особливій вдячності та співчуття від них чекати не доводиться.

Тоді як у другій групі матерів (Нс) – високий рівень інтернальності (68,5%), вони пере-конані у невідповідності своїх успіхів або невдач, які залежать від власної компетентності, цілеспрямованості, здібностей і є закономірним результатом їх діяльності. Потреба в до-сягненнях пов'язана з підвищенням особистісної та реактивної тривожності, що є передумо-вою для більшої фрустрованості і меншої стресостійкості у випадках серйозних невдач (рис. 1).

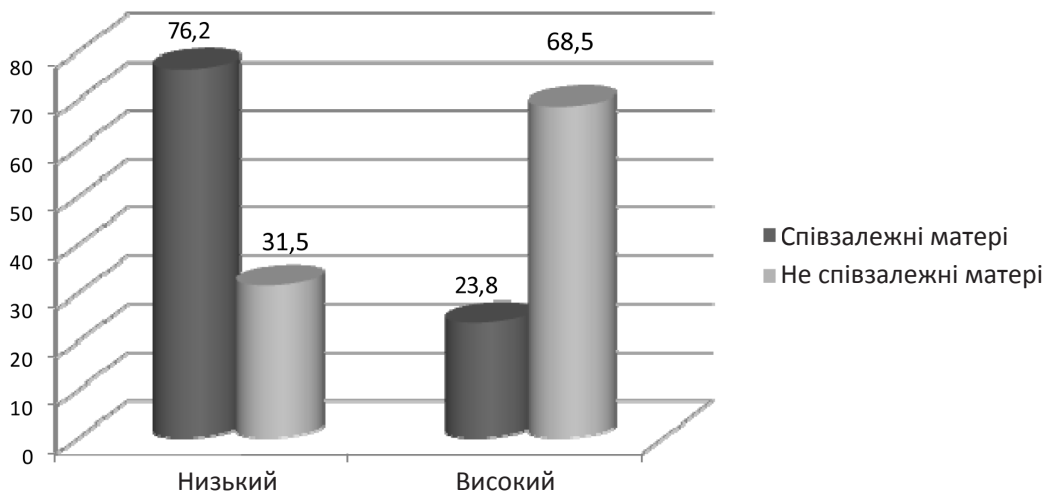

Рис. 1. Локусу контролю у співзалежних та неспівзалежних матерів, %

За результатами дослідження самооцінки було встановлено, що 52,4% співзалежних жінок мають низьку самооцінку. Такі жінки не впевнені у собі, боязкі, не можуть реалізувати власні здібності, не ставлять перед собою високих цілей, обмежуються вирішенням повсякденних завдань, занадто критичні до себе.

Натомість 52,6% неспівзалежних жінок мають середній рівень самооцінки. Вони поважають себе, але знають свої слабкі сторони і прагнуть до самовдосконалення, саморозвитку (табл. 3).

Таблиця 3

Рівні самооцінки в обох групах матерів

Опитувані	Рівень самооцінки					
	Високий		Середній		Низький	
	n	%	n	%	n	%
Співзалежні	5	23,8	5	23,8	11	52,4
Не співзалежні	6	31,5	10	52,6	3	15,9

Висновки. У результаті емпіричного дослідження можна зробити висновок, що жінки, які мають дітей з алкогольною та наркотичною залежністю відрізняються більшим ступенем співзалежності, ніж жінки із «здоровими» дітьми. Співзалежним жінкам властиві такі риси: високий рівень психопатії (неприйняття соціальних норм, підвищена агресивність, імпульсивність, невміння формувати свої прихильності), високий рівень іпохондрії (низька активність та адаптивність, довірливість); депресивність – проявляється зниженням настрою і втратою здатності переживати радість, негативними судженнями, песимістичним поглядом на події; орієнтацією на зовнішню оцінку і прагнення таких жінок їй відповідати, а також заниженою самооцінкою.

Список використаних джерел

1. Артемцева Н.Г. Феномен созависимости: психологический аспект : монография / Н.Г. Артемцева. – М. : РИО МГУДТ, 2012. – 222 с.
2. Битти М. Алкоголик в семье, или Преодоление созависимости / М. Битти; пер. с англ. – М. : Физкультура и спорт, 1997. – 331 с.
3. Москаленко В.Д. Зависимость. Семейная болезнь / В.Д Москаленко. – М. : ПЕР СЭ, 2009. – 352 с.

4. Назаров Е. А. Наркотическая зависимость и созависимость личности в семье: автореф. дис. ... канд. псих. наук 19.00.11. «Педагогическая психология / Е.А.Назаров; Московская медицинская академия им. И.М. Сеченова. – М., 2006. – 18 с.

В статье анализируется проблема изучения психологических особенностей созависимости в поведении родителей наркозависимых как проявление социальной дезадаптации; выделены способы психологической диагностики и изучения созависимости родителей наркозависимых.

Ключевые слова: зависимость, созависимость, адикция, дисфункциональная семья.

The paper is devoted to researching psychological features of development of personality and specific factors which result in forming a codependent personality. **The definition of disorders of intra-familial relationships in family narcotic pathology and codependence are defined.** It is proved that the intensity of demonstration of codependent behavior depends on individual-psychological (individual peculiarities of adolescent age) and microsocial (psychological difficulties and complications generated by the close social environment) factors, which do not appear separately from each other, but perform in interconnections and interdependence.

Key words: drug addicts, codependency, codependent personality, drug users' parents.

Одержано 7.04.2014.